

PRISUTNOST NASILJA KOD IMIGRANATA SA BLISKOG ISTOKA I SJEVEROISTOČNE AFRIKE

PRESENCE OF VIOLENCE AMONG IMMIGRANTS FROM THE MIDDLE EAST AND NORTHEAST AFRICA

Kuralić-Čišić Lejla¹, Bijedić Meliha¹, Čokić Adela¹,
Suljkanović-Djedović Emina², Čubra Ana³

¹Univerzitet u Tuzli, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

²JU Osnovna škola "Klokotnica" Dobož Istok

³International school Dhaka, Dhaka Bangladesh

Opći val useljenika, najviše sa prostora Bliskog istoka, ali i iz Afrike, posebice njenog sjevernog dijela, dolazi na granice evropskih i drugih zemalja. Uz opće loše fizičko stanje u kojem se imigranti nalaze, u velikom postotku idu i psihički problemi praćeni očajem i nasilnim ponašanjem, napadima na domaće stanovništvo i njihovu imovinu, itd., što još više produbljuje krizu njihovog statusa u društvu zemlje primateljice, stvarajući neku vrstu začaranog kruga.

Cilj istraživanja jeste utvrditi prisustvo nasilničkog ponašanja kod imigranata sa Bliskog Istoka i Sjeveroistočne Afrike po ulasku u novu zemlju. U istraživanju se pošlo od pretpostavki da su imigranti izloženi nasilju i u većem broju su žrtve u odnosu na domaće stanovništvo, te da su imigranti koji dolaze u potrazi za boljim socioekonomskim prilikama više nasilni od onih koji bježe od rata. Uzorak studije obuhvaća 100 ispitanika, useljenika i domaćeg stanovništva, različitog spola, starosti, zemlje podrijetla i drugih demografskih faktora. Ispitivanje je provedeno u „St Andrew Church Refugee Service“ te online radi anonimnosti na području Egipta, Kairo. Podaci su prikupljeni ASEBA Youth Self-Report – YSR upitnikom. Rezultati istraživanja pokazuju da imigrantsko stanovništvo ima značajnije izražen osjećaj da drugi ljudi u društvu imaju želju da im naškode u usporedbi sa domicilnim stanovništvom. U rezultatima istraživanja su predstavljene i razlike između sjeverno-afričkih i blisko-istočnih useljenika u pogledu malicioznog ponašanja prema drugim osobama iz okoline (pošto blisko-istočni imigranti potječu iz regija sa aktualnim i većim ratnim razaranjima). Može se zaključiti da imigranti porijekla sa Bliskog istoka pokazuju veći stepen lošeg postupanja prema drugim ljudima, u poređenju sa sjeverno-afričkim imigrantima.

Ključne riječi: maliciozno ponašanje, rizik, agresivnost, imigranti, nasilje.

The general wave of immigrants, mostly from the Middle East, but also from Africa, especially its northern part, comes to the borders of European and other countries. In addition to the general poor physical condition of immigrants, a large percentage are accompanied by psychological problems accompanied by despair and violent behavior, attacks on indigenous peoples and their property, etc., which further deepens the crisis of their status in the host country. a kind of vicious circle.

The aim of the research is to determine the presence of violent behavior among immigrants from the Middle East and Northeast Africa upon entering the new country. The research was based on the assumption that immigrants are exposed to violence and are more victims than the local population, and that immigrants who come in search of better socio-economic opportunities are more violent than those fleeing the war. The sample of the study includes 100 respondents, immigrants and locals, of different sexes, ages, countries of origin and other demographic factors. The survey was conducted at the St Andrew Church Refugee Service and online for anonymity in Egypt, Cairo. Data were collected by the ASEBA Youth Self-Report - YSR

questionnaire. The results of the research show that the immigrant population has a more pronounced feeling that other people in society have a desire to harm them compared to the domicile population. The results of the research also present the differences between North African and Middle Eastern immigrants in terms of malicious behavior towards other people from the environment (since Middle Eastern immigrants come from regions with current and major war destruction). It can be concluded that immigrants from the Middle East show a higher degree of ill-treatment of other people, compared to North African immigrants.

Key words: malicious behavior, risk, aggression, immigrants, violence.

UVOD

Migrantska putovanja u novu zemlju su među najuzbudljivijim i plemenitijim od svih ljudskih nastojanja. To je nevjerojatna hrabrost da se pobjegne od ugnjetavanja, ostaviti iza sebe sve ono što je poznato i neprijateljstvo potpuno strane kulture kako bi pronašli slobodu, mogućnosti i bolji život. Imigranti se često suočavaju sa poteškoćama prilagođavanja na svoj novi dom u novoj zemlji iz više razloga, uključujući i suočavanje s traumom koju su doživjeli u svojoj rodnoj zemlji, prevladavanje kulturne i jezične barijere, te diskriminacija (Carens, 1987).

Proučavanje poremećaja ponašanja useljenika od velikog je značenja, jer agresivno, ponašanje kojim se krše pravila, povučенost, poremećaji pažnje i socijalni problemi ometaju sveukupno funkcioniranje djece i mladih. Posljednjih desetljeća sve je prisutnija pojava porasta useljenika kao i poremećaja u ponašanju kod djece i mladih iz ove skupine, kod nas i u svijetu (Steinberg, 2004., Žunić-Pavlović, Kovačević, 2010). Napredak saznanja o poremećajima u ponašanju prvenstveno se može pripisati velikom broju empirijskih studija koje su realizovane tokom posljednjih pola stoljeća. Zahvaljujući rezultatima istraživanja, rasvijetljena su brojna pitanja o etiologiji i epidemiologiji poremećaja u ponašanju, kao i o uspješnim pristupima u prevenciji i tretmanu problema ove vrste. Na žalost, sasvim su rijetke studije iz ovog područja, pa se znanstvenici i praktičari uglavnom oslanjaju na zapažanja do kojih su došli pojedini inozemni autori, prije svega iz razvijenijih zemalja (Fischer et al. 1984).

Broj internacionalnih useljenika u svijetu nastavlja rapidno rasti kroz zadnjih petnaest godina dostižući brojku od 122 miliona u 2015. godini, do 222 miliona u 2010. godini, te 173 miliona u 2000. godini. U 2014. godini, ukupni broj izbjeglica u svijetu je procijenjen na 19.5 miliona (UNHCR, 2015).

Turska je postala najveći primatelj izbjeglica u svijetu, sa brojem od 1,6 miliona izbjeglica, prate ju Pakistan sa 1.5 miliona, Libanon 1.2 miliona, te Islamska Republika Iran sa 1.0 milion, Etiopija i Jordan sa 0.7 miliona izbjeglica (UNHCR, 2015).

Poznato je da su migracijska kretanja u smjeru zapadne Europe znatno pojačana u proteklih 15 godina. Određenim socio-ekonomskim metodama zemalja primateljica useljenika, kao što su dozvola za privremenu migraciju, ili ekonomski poticaji, mogla bi se ojačati saradnja među zemljama iz kojih migranti dolaze i onih koji ih primaju, što bi dovelo do određenog stepena rješavanja problema kao što su manjak radne snage, ili socijalna alarmiranost usljed prisustva neregistriranih useljenika u nekoj zemlji koja ih je primila. Matične bi pak zemlje dobile ljudski kapital kojeg bi inače mogle izgubiti, a migranti bi povećali svoja primanja, pridonijeli umnožavanju ljudskog i finansijskog kapitala, održavali veze s obitelji, plaćali manje troškove doznaka i pridonijeli jačanju trgovinsko-investicijskih odnosa među zemljama (Ali, Bryce, 2006, Kauf et al, 2015).

Specifični izazovi u pogledu mentalnog zdravlja useljenika uključuju:

- poteškoće pri komuniciranju radi razlike u jeziku i kulturi,
- uticaje kulturnog oblikovanja simptoma i patoloških obrazaca ponašanja na nošenje sa ovim bolestima, dijagnosticiranjem i liječenjem,
- razlike u strukturi porodice i procesima efektivne adaptacije, akulturacije i intergeneracijskih sukoba i
- aspekte i prihvaćanje od strane novog društva sa aspekta zapošljavanja, socijalnog statusa i integracije (Kirmayer, Rashid, Munoz, Ryder, 2010).

Ovi problemi se mogu rješavati specifičnim upitnicima, upotrebom treniranih tumača i kulturnih posrednika, preko sastanaka sa porodicama i konsultiranjem sa lokalnim zajednicama u kojima imigranti bitišu (Kirmayer, Rashid, Munoz, Ryder, 2010).

Četiri su ključne strategije kada je riječ o interkulturalnim odnosima. asimilacija, odvajanje, integracija i marginalizacija.

1. **asimilacija** - pojedinci nastoje komunicirati s drugim kulturama na dnevnoj bazi a zanemaruju svoju vlastitu,
2. suprotno je **odvajanje**, gdje su pojedinci suzdržani od kontakta s drugim kulturama, dok oni nastoje zadržati svoju vlastitu,
3. **integracija** - pojedinci nastoje postati dio druge skupine i zadržati svoju kulturu u isto vrijeme i
4. konačno, **marginalizacija** je definirana kao neuspjeh za održavanje bilo koje kulture, gdje pojedinci ne traže kontakt s drugim kulturama a nemaju ni svoju vlastitu (Collazos, Qureshi, Montserrat and Tomás, 2008).

Dok Breslau istraživanje pokazuje da imigranti u SAD-u i rođena američka djeca dijele iste visoke razine rizika, druga istraživanja pokazuju da prva i druga generacija mlade doseljeničke djece pokazuju značajno jače socio-emocionalne zaštitne faktore i znatno manje problema u ponašanju od djece koja nisu imigranti. Moguće je da je

kulturni identitet i vrijednosti pojedinaca koji su emigrirali tokom adolescencije ili odrasloj dobi služio kao zaštitni faktor od psihopatologije. Odnos između roditeljskog akulturacijskog stresa i ishoda djeteta treba još proučavati. U istraživanju u kome su promatrane 134 prve generacije meksičkih američkih parova i njihove djece (srednja dob = 10,5 godina), pokazalo se da veći nivo roditeljskog akulturacijskog stresa doprinosi nižem nivou bračne kvalitete i višim stopama internaliziranih problema kod djece. To sugerira da akulturacijski stres može biti značajan faktor u razvoju internaliziranih ponašanja kod djece useljeničkih porodica (Conger, Rueter and Conger, 2000).

Cilj istraživanja jeste utvrditi prisustvo nasilničkog ponašanja kod imigranata sa Bliskog Istoka i Sjeveroistočne Afrike po ulasku u novu zemlju. U istraživanju se pošlo od pretpostavki da su imigranti izloženi nasilju i u većem broju su žrtve u odnosu na domaće stanovništvo, te da su imigranti koji dolaze u potrazi za boljim socioekonomskim prilikama više nasilni od onih koji bježe od rata.

METODE RADA

Tip studije

Ispitivanje je dizajnirano kao studija presjeka (*cross-section study*). Studija presjeka se bazira na statičkom prikazu stanja određene pojave u datom momentu, to jest, prikazuje prevalenciju (trenutnu učestalost) date pojave, sa mogućnošću utvrđivanja kauzaliteta među određenim varijablama.

Uzorak istraživanja

Uzorak studije obuhvata 100 ispitanika, useljenika i domaćeg stanovništva, različitog spola, starosti, zemlje porijekla i drugih demografskih faktora. Ispitivanje je provedeno u „St Andrew Church Refugee Service“ te online radi anonimnosti na području Egipta, Kairo.

Tabela 1. Socio-demografske karakteristike ispitanika

Socio-demografske karakteristike ispitanika	Broj (%)
Kategorija stanovništva	
Domaće stanovništvo	49 (49,0)
Imigrantsko stanovništvo	51 (51,0)
Podkategorija imigrantske populacije	
Bliski istok	33 (64,7)
Sjever Afrike	18 (35,3)
Starost (godine)	
14	53 (53,0)
15	25 (25,0)
16	22 (22,0)

Socio-demografske karakteristike ispitanika	Broj (%)
Spol	
Muškarci	71 (71,0)
Žene	29 (29,0)
Ukućani ispitanika	
Hraniteljska porodica	13 (13,0)
Dom	17 (17,0)
Majka, otac	18 (18,0)
Majka, otac, braća i sestre	21 (21,0)
Otac, majka i sestra(e)	15 (15,0)
Otac, majka baka, djeda	4 (4,0)
Otac, majka, braća	3 (3,0)
Otac, majka, baka	2 (2,0)
Otac, majka, braća, baka	2 (2,0)
Majka, otac, baka, djeda, braća, sestre	1 (1,0)
Majka, sestre, baka	1 (1,0)
Otac, majka, braća, baka, djeda	1 (1,0)
stric, ujak, tetka	1 (1,0)

Mjerni instrument

Podaci su prikupljeni ASEBA Youth Self-Report – YRS (bosanska verzija 2) upitnikom (Achenbach, Rescorla, 2007). Upitnik se sastoji od 112 pitanja. Učešće u studiji je bilo dobrovoljno, a podaci sakupljeni na anoniman način. Instrument mjeri adaptivno funkcionisanje, odnosno kompetencije i maladaptivno funkcionisanje, odnosno bihevioralne, emocionalne i socijalne probleme u dobi od 11 do 18 godina. Instrument sadrži osam sindrom-specifičnih skala koje mjere probleme sa tendencijom udruženog pojavljivanja i to su: Anksioznost-depresivnost, Povučенost-depresivnost, Somatske pritužbe, Socijalni problemi, Problemi mišljenja, Problemi pažnje, Ponašanje kojim se krše pravila i Agresivno ponašanje. Sindromi su grupisani u eksternalizirane i internalizirane.

Način obrade podataka

Statistička analiza podataka je urađena uz pomoć programskog sistema SPSS (verzija 20). Od statističkih testova korišten je χ^2 (Hi-Kvadrat) test. Podaci su prikazani tabelarno. Kao nivo statističke značajnosti razlika, uzeta je uobičajena vrijednost $p < 0,05$.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

U rezultatima istraživanja su predstavljene razlike između domaćeg i imigrantskog stanovništva, te između dvije imigrantske subpopulacije.

Između kategorije stanovništva (domaća, ili imigrantska subpopulacija) i stepena kršenja pravila, nađena je statistički značajna razlika ($\chi^2=9,004$, $p=0,011$, Tabela 2), pri čemu imigrantsko stanovništvo značajnije krši pravila.

Tabela 2. Poređenje kategorije stanovništva (domaća, ili imigrantska subpopulacija) i stepena kršenja pravila

Kategorija stanovništva	Kršim pravila (Broj (%))			χ^2	p
	Netačno	Djelimično tačno	Tačno		
domaće	16 (16,0%)	27 (27,0%)	6 (6,0%)	9,004	0,011
Imigranti	9 (9,0%)	23 (23,0%)	19 (19,0%)		
UKUPNO	25 (25,0%)	50 (50,0%)	25 (25,0%)		

Između kategorije stanovništva (domaća, ili imigrantska subpopulacija) i stepena malicioznog ponašanja prema drugim osobama, nije nađena nikakva statistički značajna razlika ($\chi^2=5,062$, $p=0,080$, Tabela 3).

Tabela 3. Poređenje kategorije stanovništva (domaća, ili imigrantska subpopulacija) i stepena malicioznog ponašanja prema drugim osobama

Kategorija stanovništva	Prema drugima sam zao/zla (Broj (%))			χ^2	p
	Netačno	Djelimično tačno	Tačno		
domaće	7 (7,0%)	22 (22,0%)	20 (20,0%)	5,062	0,080
Imigranti	17 (17,0%)	19 (19,0%)	15 (15,0%)		
UKUPNO	24 (24,0%)	41 (41,0%)	35 (35,0%)		

Maloljetni imigranti, dakle, djeca školske dobi i tinejdžerska subpopulacija, su posebno senzitivni i podložni razvijanju emocionalnog disekvilibrja i psihičkog distresa, usljed teškog i neuspješnog adaptiranja na novu socijalnu sredinu, u poređenju sa odraslima i starijima, što može rezultirati poremećajima ponašanja, mada ovo istraživanje nije našlo nikakve značajne razlike u pogledu discipline i pridržavanja školskih pravila i normi, kao ni u pogledu akademskog uspjeha u školi (Tiedt, Tiedt, 2005). Iako klasični teoretičari vjeruju da je imigrantska omladina predisponirana ka većoj delinkvenciji u usporedbi sa domaćem omladinom, postojeći empirijski radovi pokazuju suprotno.

Glavni argument u korist ove tvrdnje su da je imigrantska omladina i adolescenti, koji još uvijek nisu postigli adekvatan stepen socijalnog prilagođavanja, manje delinkventna usljed kulturnog nasljeđa i pravila prema kojima su živjeli u svojoj matičnoj domovini (jača veza sa porodicom/školom, manje pristupa delinkventnim prijateljima, viši nivo kolektivne efikasnosti u homogenim susjedstvima, itd.) (Chen, Zhong, 2013), dok je ovo istraživanje utvrdilo da, i pored toga što imigrantski adolescenti ne uspostavljaju češće kontakte sa problematičnom omladinom, ipak postoji određeni stepen kršenja pravila, to jest, društvenih i zakonskih normi, u poređenju sa domicilnim stanovništvom, ali bez značajnije izražene želje za izazivanjem veće štete okolini, iako postoji značajnije izražen stupanj delinkvencije (u smislu loših namjera prema drugim ljudima iz okoline) kod bliskoistočnih useljenika, u poređenju sa imigrantima sa sjevera Afrike.

Tabela 4. Poređenje subpopulacija imigrantskog stanovništva (blisko-istočni, ili sjeverno-afrički imigranti) i stepena malicioznog ponašanja prema drugim osobama

Podkategorija imigrantske populacije	Prema drugima sam zao/zla (Broj (%))			χ^2	p
	Netačno	Djelimično tačno	Tačno		
Blisko-istočni imigranti	11 (11,0%)	9 (9,0%)	13 (13,0%)	9,997	0,040
Sjeverno-afrički imigranti	6 (6,0%)	10 (10,0%)	2 (2,0%)		
UKUPNO	17 (17,0%)	19 (19,0%)	15 (15,0%)		

Između subpopulacija imigrantskog stanovništva (blisko-istočni, ili sjeverno-afrički imigranti) i stupnja malicioznog ponašanja prema drugim osobama, nađena je statistički značajna razlika ($\chi^2=9,997$, $p=0,040$), pri čemu imigranti porijekla sa Bliskog istoka pokazuju veći stepen lošeg postupanja prema drugim ljudima.

Tabela 5. Poređenje subpopulacija imigrantskog stanovništva (blisko-istočni, ili sjeverno-afrički imigranti) i stepena kršenja pravila

Podkategorija imigrantske populacije	Kršim pravila (Broj (%))			χ^2	p
	Netačno	Djelimično tačno	Tačno		
Blisko-istočni imigranti	7 (7,0%)	12 (12,0%)	14 (14,0%)	11,905	0,018
Sjeverno-afrički imigranti	2 (2,0%)	11 (11,0%)	5 (5,0%)		
UKUPNO	9 (9,0%)	23 (23,0%)	19 (19,0%)		

Između subpopulacija imigrantskog stanovništva (blisko-istočni, ili sjeverno-afrički imigranti) i stupnja kršenja pravila, nađena je statistički značajna razlika ($\chi^2=11,905$, $p=0,018$, T), pri čemu imigranti porijekla sa Bliskog istoka pokazuju veći stepen kršenja pravila.

Tabela 6. Odgovori ispitanika na tvrdnju "Fizički napadam druge"

Fizički napadam druge	Broj	Postotak (%)
Netačno	21	21,0
Djelimično tačno	58	58,0
Tačno	21	21,0
UKUPNO:	100	100

Po pitanju tvrdnje da fizički napadaju druge ljude, 21 ispitanik (21,0%) je izjavio da je tvrdnja u njihovom slučaju netačna, 58 ispitanika (58,0%) je izjavilo da je tvrdnja u njihovom slučaju djelimično tačna, a njih 21 (21,0%) je izjavilo da je tvrdnja u njihovom slučaju tačna (Tabela 6).

U tvrdnji da se često potuku, 23 ispitanika (23,0%) je izjavilo da je tvrdnja u njihovom slučaju netačna, 57 ispitanika (57,0%) je izjavilo da je tvrdnja u njihovom slučaju djelimično tačna, a njih 20 (20,0%) je izjavilo da je tvrdnja u njihovom slučaju tačna (Tablica 36.).

Tablica 7. Odgovori ispitanika na tvrdnju "Često se potučem"

Često se potučem	Broj	Postotak (%)
Netačno	23	23,0
Djelimično tačno	57	57,0
Tačno	20	20,0
UKUPNO:	100	100

U cilju dokazivanja hipoteze istraživanja, uzeta je u obzir varijabla koja se tiče razlike između imigrantske i domicilne populacije u pogledu izraženosti osjećaja da im okolina želi da naškodi. Ova studija je, nakon statističke analize pomenutog parametra, našla da imigrantsko stanovništvo ima značajnije izražen osjećaj da drugi ljudi u društvu imaju želju da im naškode u poređenju sa domicilnim stanovništvom. Sukladno tome, hipoteza se potvrđuje.

ZAKLJUČAK

Savremeni svijet je, kratko i laički rečeno, prepun konflikata. Pored manjih civilnih sukoba, kriminala, političkih previranja i slično, postoje regioni našeg planeta koji su poprište ratnih sukoba, razaranja gradova, infrastrukture i ratnih zločina neviđenog obima i intenziteta. Sasvim je logična pojava da ogroman Postotak populacije ovih zemlja iz ratom zahvaćenih područja (Sirija, na primjer, u kojoj su ratna dešavanja, terorizam i ratni zločini aktuelni i u ovom trenutku) napušta domovinu i prelazi velike udaljenosti, sa često neizvjesnim ishodom i velikim rizikom po zdravlje i puki život.

Pored visokog stepena emocionalnog stresa već zbog samog napuštanja domovine, u zemljama u koje dopijaju ih čeka jako loš socijalni status, gdje se najčešće smatraju građanima nižeg reda, sa visokim stepenom marginalizacije, kako ekonomske, tako i socijalne, u vidu mobinga, ponižavanja, verbalnog, a često i izravnog fizičkog nasilja. Sve ove pojave uzrokuju kod imigrantske subpopulacije visok stepen mentalnih oboljenja, desocijalizacije, povlačenja, ali i agresije, delinkvencije, itd. Veliki postotak useljenika ima osjećaj da ih okolina ne voli, da ih ne toleriše te da postoji diskriminacija u najvećem broju društveno priznatih aktivnosti. Postoji i izražen osjećaj kod imigrantske subpopulacije da okolina čak želi da im direktno i indirektno naškodi. Kao glavni rezultati ove studije, mogao bi se navesti zaključak da podkategorija imigrantskog stanovništva podrijetla sa Bliskog istoka pokazuje veći stupanj kršenja pravila i zlonamjernog ponašanja prema drugim ljudima u usporedbi sa sjeverno afričkim imigrantima, što se svakako može pripisati većim ratnim razaranja na Bliskom istoku, većim stepenom ratnih zločina i psiholoških trauma.

LITERATURA

1. Achenbach, T.M. and Rescorla, L.A. (2007). *Multicultural understanding of child and adolescent psychopathology*. London: Guilford
2. Ali, M. and Bryce, Q. (2006). *Migration and Remittances: Eastern Europe and the Former Soviet Union*. Washington: The World Bank
3. Carens, J.H. (1987). *Aliens and Citizens: The Case for Open Borders*. In *The Review of Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Carens, J.H. (2013). *The Ethics of Immigration*. New York: Oxford University Press
5. Chen, X. and Zheng, H. (2013). *Delinquency and Crime among Immigrant Youth—An Integrative Review of Theoretical Explanations*. *Laws*, 2, pp. 210–232.
6. Collazos, F., Qureshi, A., Montserrat, A. and Tomás, S.J. (2008). *Acculturative stress and mental health in the immigrant population*. *Papeles del Psicólogo*, 29(3), pp. 307-315
7. Conger, K. J., Reuter, M. A. and Conger, R. D. (2000). *The role of economic pressure in the lives of parents and their adolescents: The family stress model*. Cambridge: Cambridge University Press
8. Fischer, M., Rolf, J.E., Hasazi, J.E. and Cummings, L. (1984). *Follow-Up of a Preschool Epidemiological Sample: Cross-Age Continuities and Predictions of Later Adjustment with Internalizing and Externalizing Dimensions of Behavior*. *Child Development* 55(1), pp.137-150.
9. Kauf, M., Asbrock, F., Issmer, C., Thorner, S. and Wagner, U. (2015). *When immigrant groups “misbehave”: The influence of perceived deviant behavior on increased threat and discriminatory intentions and the moderating role of right-wing authoritarianism*. *European Journal of Social Psychology*, 45(5), pp. 641-652.
10. Kirmayer, L.J., Rashid, M. Munoz, M. and Ryder, A.G. (2010). *Common mental health problems in immigrants and refugees: General approach in primary care*. *CMAJ*, pp. 1-9.
11. Steinberg, L. (2004). *Risk taking in adolescence: what changes, and why?* *Ann NY Acad Sci*, 1021, pp. 51-8.
12. Tiedt, P.L. and Tiedt, I.M. (2005). *Multicultural teaching: A handbook of activities, information, and resources*. Boston: Allyn & Bacon
13. UNHCR. (2015). *Global trends – forced displacement in 2015*. Geneva: UNHCR
14. Žunić, P.V. i Kovačević, L.M. (2010). *Prevenција i tretman poremećaja u ponašanju*. Beograd: Univerzitet u Beogradu. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju